

Introducere

Satul românesc reprezintă o temă fundamentală de cercetare pentru științele sociale din țara noastră. De altfel, dezvoltarea ca știință a sociologiei românești a fost strâns legată de cercetarea comunităților rurale, a stării vieții țaranului român. Viziunea lui Dimitrie Gusti asupra sociologiei ca *știință a națiunii* și-a găsit expresia faptică în zeci de monografii sătești realizate în perioada interbelică. Împreună cu Muzeul Satului, aceste monografii ne oferă un arc peste timp către ceea ce a însemnat civilizația multiseculară a satului românesc în al doilea sfert al secolului XX-lea, în preajma șocului modernității.

Volumul de față oferă cititorului un tablou general al coordonatelor calității vieții în mediul rural în perioada celor 30 de ani care s-au scurs de la Revoluția din decembrie 1989. Cele trei decenii au însemnat o perioadă de adânci prefaceri, de evoluții și, pe alocuri, chiar de involuții pentru (aproape) jumătate de țară – *România rurală*. După o tranziție grea, chiar traumatizantă, societatea românească a trecut într-un *nou capitalism*, structural diferit de cel anterior din perioada interbelică. De aici și titlul volumului: *România rurală în noul capitalism: 1990-2020*.

La momentul împlinirii a 30 de ani de la Revoluția română din decembrie 1989, Institutul de Cercetare a Calității Vieții (ICCV) al Academiei Române a inițiat apariția unor volume colective de studii consacrate marilor probleme ale societății românești. Momentul respectiv a marcat și 30 de ani de la înființarea ICCV în ianuarie 1990 și, totodată, de la reînființarea sociologiei, interzisă de vechiul regim în 1978. La ora actuală, ICCV este cea mai mare instituție de cercetare științifică din domeniul sociologiei din țara noastră.

România rurală, în general, și calitatea vieții în mediul rural, în particular, sunt teme care au beneficiat de mai puțină atenție din partea formatorilor de opinie și a lumii științifice, deși aproape jumătate dintre români trăiesc la sate, iar majoritatea cetățenilor români, din țară și de peste hotare, își au ascendența în mediul rural. Din acest motiv, am inițiat, în cadrul ICCV, proiectul editorial al unui volum care să trateze tema calității vieții în România rurală pe durata celor trei decenii cuprinse între 1990 și 2020. Complexitatea temei a necesitat un demers multi și transdisciplinar, precum și acumulări anterioare de date și experiență de cercetare. Din acest motiv, opțiunea editorială a constat într-un volum colectiv de studii. Produsul final apare mai puțin unitar decât o carte de autor, dar, sperăm noi, acoperă mai bine multiplele fațete ale temei calității vieții în România rurală. În forma sa finală, volumul colectiv cuprinde 22 de studii științifice realizate de 24 de cercetători – sociologi, demografi, antropologi, economiști, politologi și specialiști în comunicare de la universități de prestigiu din țară și de la institutele Academiei Române. Criza sanitară și cea socială cauzate de pandemia COVID-19, care a debutat la începutul anului 2020, au stat la baza deciziei de a amâna lansarea volumului.

Abordarea temei calității vieții în mediul rural a avut la bază paradigma calității vieții, datele și experiența de cercetare acumulate în cele trei decenii de existență ale

ICCV.¹ Volumul se deschide cititorilor cu un studiu-sinteză al întregului volum, care explorează și marile probleme de dezvoltare ale României rurale, așa cum se prezintă acestea aproape de finele primului sfert din secolul al XXI-lea. Autorul studiului este Iulian Stănescu, cercetător științific II în cadrul ICCV.

Prima secțiune de studii include un capitol despre definirea mediului rural, al cărui autor este Flavius Mihalache, cercetător științific III la ICCV. Contrar așteptărilor, conceptul de *mediu rural* comportă semnificații diverse. La nivelul literaturii de specialitate se întâlnesc mai multe perspective destinate marcării diferențelor dintre rural și urban. În mod tradițional, volumul și densitatea populației, specificul vieții economice (importanța sectorului agricol) și particularitățile condițiilor de viață erau considerate a fi elementele de specificitate pentru localitățile rurale. În abordările teoretice actuale din domeniul științelor sociale se manifestă o tendință de depășire a echivalenței dintre rural și agricultură. Dincolo de dezbaterile teoretice, autorul prezintă particularitățile mediului rural așa cum reies din reglementările legale din România. Capitolul privind dinamica demografică în mediul rural oferă o analiză descriptivă a evoluțiilor fenomenelor demografice și a efectului acestora asupra structurii pe vârste a populației din România rurală în cele trei decenii, folosind date statistice oficiale. Principalele concluzii ale analizei demografice subliniază tendința de adâncire a scăderii naturale a populației din rural, pe fondul unei evoluții a fertilității fără perspective de redresare. De asemenea, migrația accentuează declinul demografic. Pe de altă parte, mediul rural nu este omogen. Se remarcă o eterogenitate a comunelor din punct de vedere demografic. Pe baza analizei, este propusă o tipologie cu patru tipuri de unități administrativ-teritoriale rurale (comune), care are drept criterii apartenența la zone urbane funcționale și existența unor comunități marginalizate. Autorii capitolului sunt Mihaela Hărăguș, cercetător științific II și director științific la Centrul de Studiere a Populației din cadrul Universității Babeș-Bolyai (UBB), Cluj-Napoca, și lect. univ. dr. Ionuț Földes, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, UBB.

Importanța istorică a agriculturii pentru țaranul român, pentru viața economică a României rurale, este evidentă. Din acest motiv, a doua secțiune a volumului vizează dinamica agriculturii și a economiei agrare în perioada 1990-2020. Primul capitol din această secțiune explorează, într-o ordine firească, structura agrară, respectiv structura de proprietate și cea a exploatațiilor agricole. Analiza este plasată într-un context istoric mai larg al multiplelor reforme agrare, începând cu cea din 1864. Studiul prezintă etapele succesive ale reformelor agrare de după 1990, inclusiv un tablou al reformei agrare în toate fostele state socialiste. Principalele concluzii pun în evidență fragmentarea și ineficiența actualii structuri agrare, generatoare de polarizare și sărăcie, precum și lipsa evidenței proprietarilor și suprafețelor agricole la mai bine de trei decenii. Întârzierile în realizarea sistemului integrat de cadastru și carte funciară sunt deosebit de îngrijorătoare și cu multiple consecințe. Autorul capitolului este lect. univ. dr. Sergiu Țâra, Universitatea Politehnică București, director executiv al Asociației Comunelor din România (ACoR).

Dinamica economiei agrare în cei 30 de ani este analizată în trei capitole care au drept autori cercetători de la Institutul de Economie Agrară al Academiei Române.

---

¹ Menționăm aici doar câteva lucrări esențiale: Cătălin Zamfir (coord.). *Indicatori și surse de variație a calității vieții* (București: Editura Academiei RSR, 1984), Ioan Mărginean și Ana Bălașa (coord). *Calitatea vieții în România*, II ed. (București: Editura Expert, 2005), Ioan Mărginean și Iuliana Precupețu (coord). *Paradigma calității vieții* (București: Editura Academiei Române, 2011).

Capitolul privind principalele filiere agroalimentare prezintă dinamica producției agricole vegetale (cereale, legume-fructe) și a sectorului zootehnic pe multiple componente: producția totală și evoluția șeptelului, contextul pieței, depozitare și procesare, gradul de autosuficiență, import și export etc. Autorii capitolului sunt Mihaela Kruzslicka, Cornelia Alboiu și Diana Drigă. Capitolul privind economia fermelor explorează o serie de caracteristici-cheie ale acestora (dimensiunea fizică, forța de muncă, dimensiunea economică, orientarea productivă, valoarea producției, veniturile etc.) începând cu 2007, după aderarea la Uniunea Europeană (UE). Autoarele sunt Cecilia Alexandri, director al Institutului de Economie Agrară, și Lorena Florentina Chițea. Fondurile de dezvoltare rurală furnizate de UE prin Politica Agricolă Comună (PAC) fac obiectul unui capitol distinct, al cărui autor este Mărioara Rusu. Studiul prezintă disparitățile teritoriale în privința gradului de absorbție a fondurilor de dezvoltare rurală din perioada de programare 2007-2013, pe tipuri de regiuni și județe, precum și o scurtă analiză a PNDR 2014-2020, pe baza evaluării *ex-ante*. Ultimul capitol din secțiune cuprinde rezultatele unei anchete sociologice calitative privind fermierii și producătorii agricoli, realizată în 2019, cu mai puțin de un an înaintea declanșării pandemiei COVID-19 în România. Autorii sunt conf. univ. dr. Dan Petre, SNSPA, și cercetătoarea Anca Popescu, D&D Research.

Secțiunea a treia este centrată pe tema calității vieții. Autorii acestei secțiuni sunt cercetători științifici de la ICCV. Primele capitole vizează două componente determinante pentru standardul de viață – ocuparea și veniturile – și au drept autor pe Simona Ilie, cercetător științific II. Studiul are ca punct de plecare politicile privind veniturile începând cu anii imediat precedenți căderii comunismului. Sunt analizate dinamica diferitelor surse de venit, inclusiv a celor din agricultură și din protecție socială, și dinamica nivelului de trai al gospodăriei rurale, precum și accentuarea decalajului dintre rural și urban. Capitolul privind ocuparea în rural vizează schimbările în structura economiei, inclusiv oportunitățile pe care aderarea României la UE și PAC le-au oferit economiei rurale. Schimbările de nivel și structură a ocupării după vârstă, statut ocupațional sau educație relevă o dinamică evolutivă diferită de cea a urbanului. Potrivit concluziilor, în perioada de tranziție rata ocupării este, statistic, mai ridicată în mediul rural decât în cel urban din pricina agriculturii (în principal a celei de subsistență). Acest nivel mai ridicat al ocupării din statistici a însemnat însă mai multă precaritate și sărăcie în rural.

Partea de standard de viață ce ține de consumul gospodăriilor – respectiv nivelul și structura cheltuielilor totale de consum, consumul alimentară mediu zilnic exprimat în calorii, precum și gradul de înzestrare a gospodăriilor cu bunuri de folosință îndelungată – este analizată într-un capitol distinct, al cărui autor este Ana Nițu. Potrivit concluziilor studiului, consumul alimentară și numărul de bunuri de folosință îndelungată au ajuns la valori destul de similare în mediul rural și în cel urban. Perspectivele pentru următorii ani par a fi către diminuarea și mai mare, până la eliminarea acestor diferențe, cel puțin pe unele dimensiuni, și aducerea standardului de viață din mediul rural la un nivel egal cu cel din mediul urban.

Amplourea și importanța problematicii sărăciei în mediul rural – circa 75% din persoanele în risc de sărăcie din România deceniului 2010 locuiesc la sat – au reclamat tratarea acesteia într-un capitol distinct. Pe baza datelor din anchetele statistice, este explorată dinamica sărăciei pe medii de rezidență, pe principalii indicatori, inclusiv în profil teritorial. Potrivit concluziilor, sfârșitul anilor 1990 a reprezentat depășirea celor mai grei ani din punctul de vedere al problemei sărăciei. Costurile tranziției au fost suportate în

mod inegal la nivelul societății românești. Populația de la sate, alături de angajații din industrie, pensionarii de asigurări sociale din mediul urban și romii, a fost printre cele mai afectate categorii sociale – „pierzătorii tranziției”. Potrivit autorului, Horia Mihai, perspectivele mediului rural românesc pe termen lung și mediu referitoare la problema sărăciei sunt mai degrabă pesimiste.

Condițiile de viață reprezintă o dimensiune esențială a calității vieții, alături de standardul de viață (nivelul de trai). Studiul pe acest subiect explorează problematica locuirii și a construcției de locuințe, racordarea la utilități (apă, canalizare, gaze, internet, energie electrică), gradul de dotare a locuințelor cu principalele instalații și dependențe, precum și cadrul de finanțare a programelor de dezvoltare din mediul rural, din surse naționale și europene. Potrivit concluziilor studiului, schimbările majore în condițiile de viață din România rurală în perioada 1990-2020 au însemnat și o ruptură cu trecutul în ceea ce privește stilul de viață și, în sens larg, calitatea vieții. În ciuda progreselor de netăgăduit înregistrate în ultimii 30 de ani, în special prin racordarea la apă și canalizare, decalajele față de Europa de Vest persistă. Autorul studiului este Iulian Stănescu.

Capitolul *Evoluția situației socioeconomice a minorității romă din mediul rural* schițează transformările din perioada post-1989 în structura demografică, socioeconomică și ocupațională a minorității romă din mediul rural. Sunt utilizate ca surse de date recensământul populației și locuințelor, precum și date secundare din rapoarte de politici publice și studii științifice. Studiul conchide că decalajele dintre etnicii romi și cei români sau maghiari pe principalii indicatori ai structurii educaționale, ocupaționale și a standardului de viață rămân semnificative, cu un potențial de deteriorare în viitor, în lipsa unor politici publice susținute, care să reducă respectivele decalaje. Autorul capitolului este Ionuț Anghel.

Prin specificul tematic, învățământul și sănătatea sunt puternic legate de calitatea vieții, îndeosebi condițiile și de șansele de viață ale indivizilor. Învățământul este atât sursă, cât și rezultat al dinamicii calității vieții, în timp ce satisfacția cu starea de sănătate este puternic corelată cu satisfacția cu viața. Am căutat să subliniem importanța învățământului și a sănătății prin alocarea a două capitole distincte pentru fiecare din cele două domenii, unul pe date obiective, celălalt pe date subiective. Au reieșit patru capitole, grupate într-o secțiune distinctă de cea privind calitatea vieții. Capitolul privind învățământul în mediul rural tratează cadrul legal și de politici publice, populația școlară, rețeaua de unități școlare și personalul didactic. Potrivit concluziilor, subfinanțarea și reforma continuă a sistemului de învățământ au generat precaritate și incertitudine, aspecte care au devenit emblematice pentru descrierea situației învățământului românesc din tranziție și noul capitalism. Încercările repetate de reformare a învățământului au arătat lipsa unei viziuni coerente referitoare la direcțiile strategice și obiectivele pe care trebuie să le urmeze politicile din domeniu. Autorul studiului este Flavius Mihalache. Studiul privind accesibilitatea românilor la formele de învățământ dorite în perioada 1990-2010 are la bază datele subiective culese în 13 eșantioane reprezentative la nivel național, prin programul de diagnoză a calității vieții al ICCV. Potrivit rezultatelor analizei, o parte foarte însemnată din populație este dezamăgită de posibilitatea de a beneficia efectiv de formele de învățământ pe care și le dorește. În mediul rural, nivelul de dezamăgire este și mai ridicat. Autoarea studiului este Livia Ștefănescu, cercetător științific III, ICCV.

Studiul privind sănătatea și acoperirea cu servicii medicale a populației din mediul rural are la bază date obiective, factuale, provenite din anchete statistice și date sociale din

cercetări sociologice. Sunt tratate speranța de viață și mortalitatea de grupe de boli și serviciile de sănătate, îndeosebi disparitățile pe medii de rezidență. Autoarea capitolului este Cristina Tomescu, cercetător științific II, ICCV. Calitatea asistenței medicale percepute de populație constituie subiectul capitolului realizat de Livia Ștefănescu, pe baza datelor subiective culese în 13 eșantioane reprezentative la nivel național, prin programul de diagnoză a calității vieții al ICCV între 1990-2010. Potrivit rezultatelor analizei, nu se întrevide o tendință certă de progres în asistența medicală din mediul rural.

Structura socială și unele procese sociale specifice României rurale constituie tematica ultimei secțiuni a volumului. Stratificarea socială este tratată într-un eseu realizat de Mihai Dumitru, cercetător în domeniul sociologiei în cadrul Socius – Centrul de Cercetări Sociale Aplicate. Potrivit concluziilor, inegalitățile economice (polarizarea socială) și ratele mari ale sărăciei (absolute și, mai ales, relative) sunt tendințe sociale de durată în societatea românească. De asemenea, inegalitățile economice sunt sistematice, generate de o constelație de fenomene sociale, inclusiv istorice. Evaluările populației și ale sociologilor sunt concordante: în noul capitalism rezultat din perioada de tranziție, România este o societate polarizată, în care există bariere sociale ce îi separă pe cei avantajați de cei dezavantajați economic.

Studiul privind devianța, criminalitatea și controlul social în comunitățile rurale prezintă un tablou general al indicatorilor privind persoanele condamnate definitiv pe principalele categorii de delikte (1980-1989) sau infracțiuni (1990-2019), inclusiv pe medii de rezidență, precum și rata criminalității. Potrivit datelor analizate, majoritatea cazurilor de violență contra persoanei (omor, lovituri cauzatoare de moarte, vătămare corporală gravă, viol) se înregistrează în mediul rural. Pe de altă parte, rata criminalității a cunoscut o scădere la nivel național în noul capitalism, comparativ cu perioada de tranziție. Autorii studiului sunt prof. univ. dr. Dan Banciu și Lucian Rotaru, cadru didactic asociat la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București.

Procesele de urbanizare a ruralului și de suburbanizare a centrelor urbane regionale sunt analizate într-un capitol realizat de Cătălin Berescu, cercetător științific III, ICCV. Potrivit concluziilor studiului, satul „a pierdut competiția” cu orașul, nu numai în sens istoric (el a fost dintotdeauna un teritoriu subordonat orașului), ci mai ales în sensul întăririi paradigmei politice recente, dominată de globalizare, neoliberalism și de variatele ideologii derivate ale dezvoltării. La mai bine de trei decenii de la Revoluția din 1989, avem de-a face, pe de o parte, cu o relativ rapidă și inexorabilă transformare profundă și radicală a ruralului, iar pe de alta, cu o aliniere a orașelor românești la forme de dezvoltare urbană specifice capitalismului globalizat, cu repetarea rapidă a tuturor etapelor istorice prin care orașele din societățile dezvoltate economic au trecut mai demult. Ruralul care încă mai există și subzistă în România este astăzi doar un reziduu al unei modernizări incomplete. Autorul consideră că modelul de dezvoltare teritorială dominant din România este cel al orașelor cu teritoriu anexă vast, care concentrează toate activitățile semnificative într-un teritoriu restrâns, pe care îl folosesc ca spațiu dormitor și pentru alte activități secundare la un nivel minimal și fără perspectiva de a deveni așezări cu o viață socială complexă. Aceste noi forme de localități, percepute ca intermediare, ca erori sau bizerezii ale tranziției și ca produse secundare ale dezvoltării, constituie însă prezențe pe termen lung. Cătălin Berescu avertizează că suburbia generalizată este ceea ce se vede la orizont: o entitate anexă, care va genera un mod de viață „american”, cu probleme adaptate la specificul românesc, inclusiv un impact devastator asupra dezvoltării teritoriale.